

**RELACJE MIĘDZYKULTUROWE W PALESTYNIE
W ŚWIETLE KONFLIKTÓW NA BLISKIM WSCHODZIE**
**INTERCULTURAL RELATIONS IN PALESTINE IN THE LIGHT
IN THE MIDDLE EAST CONFLICTS**

Jamil Absi¹

AMBASADA KRÓLESTWA ARABII SAUDYJSKIEJ W WARSZAWIE

Abstract: Palestine was and still is a country associated with the most important events in the history of the world. It had an influence and underwent the influences of the most important civilizations in the history of the mankind since the civilization of Ancient Egyptians, through the Babylonians, Assyrians, Greeks, Persians, Romans, Byzantines civilizations until today's Arab Christians and Muslims and Jewish Israel civilization. On the territory of Palestine they lived for millennia, different peoples representing different cultures, the result of which is a rich cultural heritage. These peoples respected and accepted each other's culture, but recent events in the Middle East had a negative impact on tolerance and culture of this country, and from the cradle of cultures Palestine has changed to an excuse for other countries to achieve their particular goals in the region, and for terrorists to attack the West, which unfortunately contributed not only to the mutual distance of cultures in Palestine, but also throughout the world.

Streszczenie: Palestyna była i nadal jest krajem związanym z najważniejszymi wydarzeniami w historii świata. Miała wpływ i ulegała wpływom najważniejszych cywilizacji w historii ludzkości, począwszy od cywilizacji starożytnego Egiptu, poprzez cywilizację babilońską, asyryjską, grecką, perską, rzymską, bizantyjską aż po dzisiejszą arabską cywilizację chrześcijańską i muzułmańską oraz żydowski Izrael. Na terenach Palestyny mieszkali przez tysiąclecia różne ludy reprezentujące różne kultury, czego owocem jest jej bogata spuścizna kulturowa. Ludy te szanowały i akceptowały wzajemnie swoją kulturę, lecz ostatnie wydarzenia na Bliskim Wschodzie miały na to negatywny wpływ i z kolebki kultur Palestyna stała się pretekstem dla innych państw do realizacji swoich partykularnych celów w tym regionie, a dla terrorystów do ataku na Zachód, co niestety przyczyniło się do wzajemnego oddalenia się kultur nie tylko w Palestynie, lecz także na całym świecie.

Keywords: Intercultural relations, Palestine, Israel, Middle East, Arabs, Jewish, Christians.

Słowa kluczowe: relacje międzykulturowe, Palestyna, Izrael, Bliski Wschód, Arabowie, Żydzi, chrześcijanie.

¹ Dr Jamil Absi, wykładowca w Wyższej Szkole Współpracy Międzynarodowej i Regionalnej w Wołominie, prezes Fundacji Al-Farabi, pracownik Ambasady Królestwa Arabii Saudyjskiej w Warszawie.
Dr. Jamil Absi, a lecturer at the School of International and Regional Cooperation in Wołomin, president of the Foundation of Al-Farabi, an employee of the Embassy of the Kingdom of Saudi Arabia in Warsaw.

Wstęp

W starożytności obecna Palestyna nosiła nazwę Kanaan. Ze względu na położenie geograficzne oraz znaczenie religijne była podbijana przez wiele ludów. Około 3200 r. p.n.e. została zasiedlona przez Kananejczyków. W XII wieku p.n.e. na terenach południowego wybrzeża Kanaanu zamieszkali Filistyni. Pod koniec XI wieku p.n.e. powstało na tym terytorium państwo żydowskie. W 1370 r. p.n.e. została podbita przez Hetytów, a około 587 r. p.n.e. przez Babilonię. W 538 r. p.n.e. weszła w skład imperium perskiego, a w 332 r. p.n.e. podbił ją Aleksander Macedoński. Następnie znalazła się pod panowaniem dynastii Ptolemeuszów, a później dynastii Seleucydów. Od 395 r. Palestyna stała się częścią cesarstwa wschodniorzymskiego, a w latach 634-640 została podbita przez Arabów.

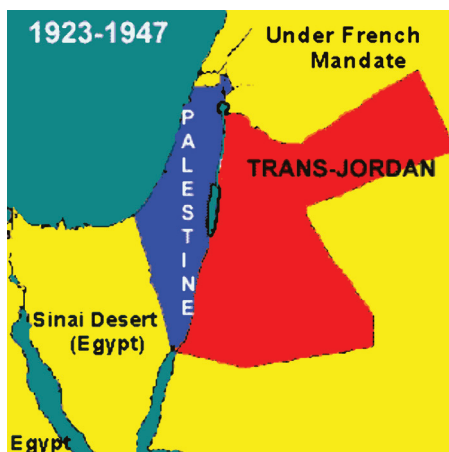

Rys. 1. Mapa Palestyny z czasów Starego Testamentu
Źródło: Multimedialny Świat Biblii²

² Multimedialny Świat Biblii [dostęp 12.12.2015]. Dostępny na: http://swiatbiblii.ovh.org/atlas_biblijny.php

W latach 1516-1918 Palestyna wchodziła w skład Imperium Osmańskiego, a w 1920 roku znalazła się pod brytyjskim mandatem. W 1947 r. ONZ przedstawiła projekt podziału Palestyny na dwie części, żydowską i arabską, zakładający oddanie ponad połowy terytorium Palestyny nieistniejącemu jeszcze państwu Izrael. Jednak w 1967 r. Izrael zajął całe terytorium Palestyny³.

Od 1948 r. trwa konflikt izraelsko-palestyński, który tymczasowo uległ wyciszeniu w wyniku rozmów pokojowych pomiędzy obiema stronami w 1994 r., zakończyły się one zgodą na utworzenie Autonomii Palestyńskiej na czas określony, a następnie państwa palestyńskiego. To państwo jednak nie powstało, a konflikt zaostriżł się po wybuchu drugiej intifady w 2000 r.

Rys. 2. Mapa Palestyny 1917-1922
Źródło: Sharmark's Report⁴

Rys. 3. Mapa Palestyny 1923-1947
Źródło: Sharmark's Report⁵

Studiując starożytną historię tego kraju, można zauważyć, jak wiele kultur i ludów przemieszczało się przez ten region i jakie wpływy kulturowe miały one na siebie wzajemnie, co z kolei sprawiło, że mieszkańcy tego regionu stali się narodem otwartym na inne ludy, religie i kultury.

Palestyna była i nadal jest krajem związanym z najważniejszymi wydarzeniami w historii świata. Miała wpływ i ulegała wpływom najważniejszych cywilizacji w historii ludzkości, począwszy od cywilizacji starożytnego Egiptu, poprzez cywilizację babilońską, asyryjską, grecką, perską, rzymską, bizantyjską, aż po dzisiejszą arabską cywilizację chrześcijańską i muzułmańską oraz żydowski Izrael. Nawet Anglicy, Francuzi, Rosjanie i Amerykanie mieli i mają wpływ na obecny obraz Palestyny⁶.

³ Na podstawie różnych źródeł informacyjnych i historycznych.

⁴ Sharmark's Report, *History in Maps. Israel & Palestine* [dostęp 11.12.2015]. Dostępny na: <http://www.sharmarak.com/Masada2000-HistoryofPalestine.htm>

⁵ Ibidem.

⁶ Palestyńskie Centrum Informacyjne, *Przegląd historii i geografii Palestyny* [dostęp 10.12.2015]. Dostępny na: <http://www.wafainfo.ps/atemplate.aspx?id=2171>

Wpływ konfliktów strategicznych na relacje międzykulturowe

Pojęcie strategii pojawiło się wraz z powstawaniem pierwszych państw narodowych w połowie XVII wieku. Na początku ograniczało się do wojskowości, ale z czasem zaczęto używać go również w innych dziedzinach. Stosowali je naukowcy, ekonomiści, politycy, socjologowie i inni specjaliści zajmujący się sprawami państwa. W ostatnim czasie wraz z rozwojem technologii i pojawieniem się zagrożenia cyberterrorystycznym państwa były zmuszone do tworzenia strategii zwalczania tego zjawiska. Z powodu coraz większych ambicji wielkich państw i mocarstw oraz coraz większego zapotrzebowania na źródła naturalne i energetyczne to pojęcie zaczęto wiązać z polityką zagraniczną, co było jednoznaczne ze strategią atakowania i okupowania słabszych państw. Wraz ze zmianą sytuacji politycznej na całym świecie pozostałe państwa także czuły się zmuszone do tworzenia strategii budowania i regulowania stosunków z innymi państwami. Polityka państwa ma zawsze wpływ na strategię we wszystkich dziedzinach i sferach jego działania, dlatego niezwykle trudno jest, aby słabsze państwa, których polityka i suwerenność są uzależnione w jakimś stopniu od większych i silniejszych państw, posiadały własną niezależną strategię, gdyż ich strategie są zmienne i dostosowane do zaleceń mocarstw. Przykładem takich państw są państwa Bliskiego Wschodu, których część jest uzależniona od pomocy materialnej lub wojskowej Stanów Zjednoczonych, a część od pomocy Rosji i Iranu.

Pojęciem strategii posługiwali się w przeszłości przede wszystkim ci, którzy w sposób konkretny stykali się z potęgą i przemocą międzynarodową państw, a także ci, którzy hipotetycznie rozważali przejawy funkcjonowania tej potęgi i przemocy. W większości byli to wojskowi i teoretycy, którzy swoje koncepcje ewolucji stosunków międzynarodowych budowali na czynnikach wrogości i polityki z pozycji siły. Od połowy XX wieku strategia jako pojęcie i dziedzina działania wykroczyła daleko poza sferę myślenia i aktywności wojskowych oraz zwolenników polityki w kategoriach siły. Znalazła również więcej związków ze stosunkami międzynarodowymi⁷.

Pod koniec XX wieku strategia była już utożsamiana ze sztuką mierzenia oraz łączenia wszelkich środków narodowych, państwowych czy międzynarodowych, aby zapewnić powodzenie założonych na przyszłość interesów i korzyści. W takim rozumieniu strategia wiąże się ściśle z polityką zagraniczną państw i ze stosunkami międzynarodowymi⁸.

Palestyna jest położona w bardzo strategicznym punkcie geograficznym, dlatego zawsze w strategiach wielkich państw i mocarstw ten kraj był obiektem zainteresowania i pożądania. Przez to stawał się raz polem bitwy, a raz polem do rozwoju

⁷ Stosunki-międzynarodowe.pl *Strategia, polistrategia* [dostępny 11.12.2015]. Dostępny na: <http://stosunki-międzynarodowe.pl/slownik/65-s/722-strategia-polistrategia>

⁸ Ibidem.

różnych kultur, cywilizacji i religii, co z kolej spowodowało, że mieszkańcy tego regionu stali się bardziej otwarci na różne kultury, cywilizacje i gospodarki⁹.

Biorąc pod uwagę długą historię sukcesji różnych cywilizacji w Palestynie, możemy stwierdzić, że palestyński naród to potomkowie nie tylko Kananejczyków, lecz także Filistynów, Hebrajczyków, Hetytów, Persów, Ptolemeuszów, Seleucydów, Rzymian, Greków, krzyżowców, Turków i wielu, wielu innych, co uczyniło z tego kraju kolebkę cywilizacji i przyczyniło się do różnorodności kulturowej.

Strategie starożytnych mocarstw i cywilizacji przyczyniły się do okupowania i podbijania Palestyny kilkakrotnie, ale jednocześnie wpłynęły na różnorodność kulturową. Niestety, strategia współczesnych mocarstw doprowadziła do podziału narodu palestyńskiego i do utraty tej cechy, która różniła go od innych narodów. A mianowicie, interwencja obcych państw w Palestynie przyczyniła się do oddalenia się kultur żydowskiej, chrześcijańskiej i muzułmańskiej od siebie i doprowadziła do zdradzenia tych kultur.

Od momentu gdy Izrael zajął całe terytorium Palestyny w 1967 r., sprawa palestyńska stała się wygodna dla reżimów władzy i radykalnych organizacji w krajach arabskich. Po porażce w wojnie z Izraelem prawie wszystkie kraje arabskie wprowadziły stan wojenny pod pretekstem kontynuacji wojny z Izraelem, a w istocie chodziło o stłumienie własnej opozycji. Ze swej strony opozycja i inne radykalne organizacje palestyńskie wykorzystały tę sytuację, by udowodnić światu, że arabskie władze nic nie robiły w sprawie palestyńskiej.

Od kiedy się pojawiła, sprawa palestyńska stała się przedmiotem wykorzystywania, zdrady i handlu ze strony samych Arabów. Wprowadzili ją do swoich konfliktów i stała się trzecią przyczajoną stroną, która wymknęła się spod kontroli i pobudzała obie strony do przemocy. Nie traktowano jej jedynie jako problemu lokalnego, ale zaczęto używać jako karty przetargowej¹⁰.

Sprawa palestyńska była i nadal jest wykorzystywana przez każdą ze stron konfliktów bliskowschodnich. Przykładem mogą być wszyscy prezydenci Egiptu od Jamala Abdul Nassera po Anwara Alsadata, obalonych Hosniego Mubaraka i Mohamada Mursiego, po ostatniego Abdulfataha Alsiego, którzy zawsze zwalczali swoich przeciwników pod pretekstem trwałej wojny z Izraelem. Również ich przeciwnicy, szczególnie Bracia Muzułmanie, wykorzystywali ten sam argument i pod pretekstem, że władza nic nie robi, by wyzwolić Palestynę od okupacji, próbowali podburzać naród egipski i obalić władzę. Podobnie czyniły władze Jordanii, Iraku, Sudanu, Libii, Libanu i krajów Zatoki Perskiej.

Nie można zapomnieć o Iranie, który na każdym kroku wykorzystuje sprawę palestyńską. Nawet w negocjacjach dotyczących programu nuklearnego Iran zawsze publicznie twierdził, że droga do Jerozolimy prowadzi przez arabskie stolice.

⁹ M. Alsalam, *Palestyna w cieniu konfliktów strategicznych*, Kotob, Arabia 2005. لفظ يف نيظسلف، مولسلا دمحم. م. 2005 ةيبرع بيتك، ةيجيتارستال اتاعارصلال

¹⁰ A. Aghwan, *Dialektyczny związek między strategią a stosunkami międzynarodowymi*, Alhewar Almotamaden 3.08.2011 [dostęp 11.12.2015]. Dostępny na: <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=269862> يلع 3/8/2011 ندمتلم اراو حلا، ةيلودلا اتاقال عل او ةيجيتارستالال نيظ ققال عل ةيلدج، ناوغا

To wyraźnie wskazuje, że pod pretekstem wyzwolenia Palestyny chce osiągnąć swoje cele i zdominować świat arabski. W celu uwiarygodnienia swoich zamiarów w 1979 roku Ajatollah Chomeini ustanowił Dzień Al-Quds jako wyraz międzynarodowego poparcia dla sprawy palestyńskiej. Współcześnie Iran wspiera, materialnie i militarnie, palestyńską organizację Hamas. Pod pretekstem wsparcia sprawy palestyńskiej zawarł koalicję pod nazwą Oś Odporności z libańską organizacją szyicką Hezbollah i szyickim reżimem Bashara al-Asada w Syrii.

W dokumentach opublikowanych przez Wikileaks znajdziemy depesze dyplomatyczne wysłane do Waszyngtonu przez ambasadora amerykańskiego Williama Munro, w których informuje, że spotkał się 15.02.2005 r. z królem Bahrajnu Hamadem Bin Issa Al Khalifa. W rozmowach z nim król zaznaczył, że pokój między Palestyńczykami a Izraelczykami spowoduje wzrost gospodarczy na całym Bliskim Wschodzie i przyczyni się do stabilizacji tego regionu. Sugerował również, że eliminacja tego konfliktu ograniczy zdolność Iranu do wykorzystywania sprawy palestyńskiej do własnych celów¹¹.

Władze syryjskie, a szczególnie były prezydent Hafez al-Asad i jego syn, obecny prezydent Bashar al-Asad, wykorzystywali sprawę palestyńską do tłumienia własnej opozycji. W swoich przemówieniach nawiązywali częściej do Palestyny niż do syryjskich Wzgórz Golan znajdujących się pod izraelską okupacją. Pod tym samym pretekstem zawierają teraz koalicję z Iranem i Hezbollahem. Ze swojej strony opozycja syryjska, która walczy przeciwko reżimowi al-Asada, głosi, że aby wyzwolić Wzgórz Golan i Palestynę, najpierw należy obalić reżim syryjski, który nic nie zrobił przez te wszystkie lata, by tego dokonać.

Pisząc o wykorzystywaniu konfliktu palestyńsko-izraelskiego, nie można nie wspomnieć o organizacjach terrorystycznych, szczególnie organizacji Al-Kaida, która uzasadniała swoje ataki terrorystyczne na Zachodzie wspieraniem przez Zachód Izraela oraz wykorzystywała ten argument do werbowania młodzieży w swoje szeregi.

W 2002 r. były prezydent Autonomii Palestyńskiej Yasir Arafat ostrzegł przywódcę Al-Kaidy Osamę Bin Ladena, aby przestał uzasadniać swoje ataki działaniami w imieniu Palestyńczyków i żeby nie chował się za sprawą palestyńską. Arafat mówił także, że Bin Laden nigdy nie pomagał Palestyńczykom i zawsze działał przeciw interesom Palestyny¹².

W ostatnich nagraniach przywódca tej organizacji Ayman Alzawahiri wzywał swoich zwolenników do atakowania Izraela i Zachodu, szczególnie USA, do podburzania narodów arabskich przeciwko ich władzom i do utworzenia zjednoczo-

¹¹ Middle East Online, *Król Bahrajnu: Rozwiązanie sprawy palestyńskiej ograniczy zdolność Iranu do jej wykorzystywania*, 8.04.2011 [dostęp 12.12.2015]. Dostępny na: <http://www.middle-east-online.com/?id=108253> لي ريبا 8، اطلال غتس اى لى ع ناريا تردق نم دحس فين يطل لفل اة يضر ل ا ل ح :ن يرح بل ا لفل م ،ن يال نوا نسي ل دي م 2011.

¹² J. Fisher, *Arafat Disavows bin Laden, Saying 'He Never Helped Us'*, 16.12.2002 [dostęp 14.12.2015]. „The New York Times”, dostępny na: <http://www.nytimes.com/2002/12/16/world/arafat-disavows-bin-laden-saying-he-never-helped-us.html>

nego państwa islamskiego. Eksperci uważają, że Alzawahiri próbuje w ten sposób wykorzystać sprawę palestyńską do przyciągnięcia do swojej organizacji radykalnej młodzieży oraz zbliżyć się do terrorystycznej organizacji Państwa Islamskiego¹³.

Śladami Al-Kaidy idą inne organizacje terrorystyczne, między innymi Państwo Islamskie. W swoim raporcie z 28.10.2015 r. prywatna agencja wywiadu (Strategic Forecasting – Stratfor) ostrzegła, że w ostatnim nagraniu opublikowanym przez Państwo Islamskie ta organizacja terrorystyczna wzywa swoich zwolenników do atakowania Żydów na całym świecie i obiecuje przepędzić wszystkich Żydów z Jerozolimy, co stanowi zagrożenie eskalacji napięcia między Palestyńczykami i Izraelczykami¹⁴.

Wpływ zewnętrznych interwencji i przemian demograficznych na relacje międzykulturowe

Zmiana struktury demograficznej Palestyny w dużym stopniu psuła relacje międzykulturowe w tym kraju i w całym regionie. Można to zauważyć, patrząc na statystyki ludności po roku 1948.

Pierwszy spis ludności Palestyny w XX wieku przeprowadzono w 1914 r. Wykazał on, że liczba mieszkańców tego kraju to 689 275 osób, z czego 8% stanowiła społeczność żydowska. Podczas mandatu brytyjskiego liczba mieszkańców spadła do 637 000 osób, z czego 521 000 stanowili muzułmanie, 78 000 chrześcijanie, 67 000 Żydzi, a 7000 inne wyznania. Oprócz tego, że zmianie uległa struktura demograficzna, po 1967 r. kraj ten został podzielony na trzy strefy polityczne: Izrael, Zachodni Brzeg oraz Strefa Gazy. W 1986 r. liczba ludności wzrosła do 5,6 milionów, Żydzi stanowili 63% tej liczby, a Palestyńczycy (chrześcijanie i muzułmanie) 37%. W 1998 r. liczba mieszkańców wzrosła do 8,09 miliona, prawie 60% z nich to Żydzi, a 40% to Palestyńczycy¹⁵.

Statystyki z 2014 r. wskazują, że liczba mieszkańców Autonomii Palestyńskiej i Izraela to 13,1 miliona, 6,8 miliona to Palestyńczycy (4,55 miliona mieszka na terenach Autonomii Palestyńskiej, a reszta na terenie Izraela), a 6,21 to Żydzi. Te statystyki pokazują także, że liczba palestyńskich imigrantów przekroczyła w 2014 roku sześć milionów¹⁶.

¹³ A. Izzeldin, Gazeta Alwafd, *Eksperci: Podżeganie Alzawahriego to próba przewrótowania popularności organizacji Alkaida przez wykorzystanie kwestii palestyńskiej*, 3.11.2015 r. [dostęp 13.12.2015]. Dostępny na: www.alwafd.org *دفعات لال غتساب تدعاق لآ ميظنت ذيري هامج تداع تسال تلواحم ير داوظلا اضي رح ت: هاربخ بن يدلا زع امسأ ،دفعولال 2015 ر ب م فون 3 ذين ي ط س ل فلآ في ض ق لآ*

¹⁴ Stratfor Global Intelligence, *The Islamic State Weighs in on the Israeli-Palestinian Conflict*, 28.10.2015 [dostęp 13.12.2015]. Dostępny na: <https://www.stratfor.com/sample/analysis/islamic-state-weighs-israeli-palestinian-conflict>

¹⁵ Organizacja Shahid Palestine, *Żydzi w Palestynie przed 1948 r.* [dostęp 16.12.2015]. Dostępny na: http://riaaya.org/index_files/isteetan/i7sa2eyat/yahoodinpalesteenbefore1948.htm *دوهيلا ،ن ي ط س ل ف دي ه ش تس ر م م 1948 م ا ع لآ ل ب ق ن ي ط س ل ف ي ف*

¹⁶ Palestinian News & Info Agency, *Ludność 2014* [dostęp 16.12.2015]. Dostępny na: <http://www.wafainfo.ps/ateplate.aspx?id=2357#>

Rys. 4. Mapa Palestyny 1946-2010
 Źródło: Global Studies Center¹⁷

Zmiany geograficzne i demograficzne w starożytnej Palestynie zmusiły bardzo dużą część społeczności palestyńskiej, szczególnie chrześcijan, do opuszczenia kraju i szukania bezpiecznego i lepszego życia, co z kolei przyczyniło się do zmiany kulturowej oraz narastania podziałów i wrogości między mieszkańcami, którzy wcześniej razem budowali historię i kulturę tego kraju.

Do zwiększenia dystansu między społeczeństwem przyczyniła się także zewnętrzna ingerencja w sprawy palestyńskie. Z jednej strony Stany Zjednoczone i liczne państwa zachodnie wspierają Izrael materialnie i militarnie. Z drugiej strony Zachód i część krajów arabskich, wśród których znajdują się Arabia Saudyjska, Egipt i Jordania, wspierają Autonomię Palestyńską, a inne państwa, m.in. Iran, Katar i Turcja, wspomagają organizację Hamas, która kontroluje Strefę Gazy i jest w konflikcie z władzami Autonomii Palestyńskiej.

Konflikt palestyńsko-izraelski jest konfliktem politycznym, który można rozwiązać drogą pokojową, ale interwencje zewnętrzne państw Zachodu, państw arabskich oraz organizacji terrorystycznych zmieniają go w konflikt o charakterze religijnym i kulturowym, który może się zakończyć zderzeniem cywilizacji. W ostatnich latach w cieniu ataków izraelskich osadników na palestyńskie meczety i kościoły, palestyń-

¹⁷ Global Studies Center, *Arab/Israeli conflict – Then and now* [dostęp 15.12.2015]. Dostępny na: <http://www.ucis.pitt.edu/global/content/arabisraeli-conflict-%E2%80%93-then-and-now>

skie islamskie organizacje niepodległościowe, aby uzyskać większe wsparcie, próbują przekonać światową społeczność muzułmańską, że ten konflikt jest konfliktem religijnym. Ze swej strony rządzące radykalne partie izraelskie próbują przekształcić Izrael w państwo żydowskie tylko dla Żydów. Świadczy o tym przyjęcie pod koniec listopada 2015 r. przez izraelską Radę Ministrów, pod przewodnictwem Benjamina Netanjahu, kontrowersyjnego projektu ustawy, która definiuje Izrael jako państwo żydowskie, oraz oświadczenie Natanjahu, w którym stwierdził, że „w państwie Izrael istnieje indywidualna równość dla wszystkich obywateli, ale prawo narodowe jest zarezerwowane tylko dla ludu żydowskiego”.

Podsumowanie

Palestyna zwana jest kolebką ludzkiej cywilizacji, kultur i trzech wielkich religii: judaizmu, chrześcijaństwa i islamu. Na terenach Palestyny mieszkaly przez tysiąclecia różne ludy reprezentujące różne kultury, czego owocem jest jej bogata spuścizna kulturowa. Przez te wszystkie lata każdy szanował i akceptował kulturę drugiego, lecz ostatnie wydarzenia na Bliskim Wschodzie negatywnie wpłynęły na tolerancję i kulturę tego kraju i z kolebki kultur Palestyna stała się pretekstem dla innych państw do realizacji swoich partykularnych celów w tym regionie, a dla terrorystów do ataku na Zachód, co niestety przyczyniło się nie tylko do wzajemnego oddalenia się kultur w Palestynie, lecz także na całym świecie.

Jeśli świat nie będzie dążył do rozwiązania tego konfliktu, to nie przestanie on być źródłem destabilizacji regionu, a konflikt polityczny może się zmienić w konflikt o charakterze religijnym, co z kolei może się skończyć zderzeniem cywilizacji i kultur na całym świecie. A cytując palestyńskiego poetę Mahmouda Darwisha: „Na tej ziemi jest coś, dla czego warto żyć”.

LITERATURA

- [1] AGHWAN A., *Dialektyczny związek między strategią a stosunkami międzynarodowymi*, Alhewar Almotamaden 3.08.2011 [dostęp 11.12.2015]. Dostępny na: <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=269862> نيب فق ال عا فيل دج ،ن او غا يل ع 3/8/2011 ند م ت م ل ا ر او ح ل ا ، في ل و د ل ا ت ا ق ا ل ع ل ا و في ج ي ت ا ر ت س ا ل ا
- [2] ALSALOM M., *Palestyna w cieniu konfliktów strategicznych*, Kotob Arabia 2005. دم ح م 2005 في ب ر ع ب ت ك ، في ج ي ت ا ر ت س ا ل ا ت ا ع ا ر ص ل ا ل ظ ي ف ن ي ط س ل ف ، م و ل س ل ا
- [3] FISHER J., *Arafat Disavows bin Laden, Saying 'He Never Helped Us'*, “The New York Times” 16.12.2002 [dostęp 14.12.2015]. Dostępny na: <http://www.nytimes.com/2002/12/16/world/arafat-disavows-bin-laden-saying-he-never-helped-us.html>
- [4] Global Studies Center, *Arab/Israeli conflict – Then and now*, [dostęp 15.12.2015]. Dostępny na: <http://www.ucis.pitt.edu/global/content/arabisraeli-conflict-%E2%80%93-then-and-now>

